

**EDEBİYAT TARİHİMİZİN UNUTTUĞU BİR İSİM:
ALİ ZEKİ BEY
ve
BİR İMLÂ ELEŞTİRİSİ**

Dr. Fikret USLUCAN¹

ÖZET

Edebiyat tarihlerinde adına rastlanmayan Ali Zeki Bey, gazeteciliğinin ve mütercimliğinin yanında roman, tiyatro, hikâye ve şiir türlerinde eser vermiş bir sanatçıdır. Alev isimli romanı kendi devrinde eleştirmenlerin dikkatini çekmiş, eser hakkında yazılar yazılmıştır. Bu yazılardan Ahmet Haşim'e ait olanı, Alev romanının adı ve eserdeki bazı kelimelerin yazılışına yönelik eleştirileri içermekte, Nurullah Ata ise Ahmet Haşim'e cevap vermektedir. Bu çalışmada Abdülhak Şinasi'nin Dergâh Mecmuası'nda Ali Zeki Bey, eserleri ve ona yöneltilen eleştiriler noktasında bilgi veren yazısından hareketle Ali Zeki Bey tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ali Zeki Bey, Alev romanı, imlâ, Dergâh Mecmuası

**ALİ ZEKİ BEY; A FORGOTTEN NAME IN OUR HISTORY OF LITERATURE, AND A
REVIEW OF ORTHOGRAPHY**

ABSTRACT

Ali Zeki Bey, who has not seen in the history of literature, was an artist who wrote novels, poems and plays in addition to working as a journalist and translator. His novel, titled *Alev*, was given interest by his contemporary critics, and some reviews appeared on it. One of the reviews, belonged to Ahmet Haşim, included some critiques related to the novel's title and the orthography of some words, and, on the other hand, Nurullah Ata responded him. In this study, it was aimed to introduce Ali Zeki Bey in the aspect of the review by Abdülhak Şinasi that gave information on Ali Zeki Bey's works and the critiques on him in Dergah Mecmuası.

Key Words: Ali Zeki Bey, The novel Alev, orthography, Dergah Mecmuası

Milletimiz tarihi boyunca yazar, şair, asker, bürokrat, sanatkâr, bilim adamı vs. birçok insan yetiştirmiş, bu insanlardan iyi gününde kötü gününde pek çok hizmet görmüştür. Her biri ayrı birer kıymet olan bu insanların değerleri elbette birbirine eşit değildir, ama onlara karşı milletimizin de bir vefa borcu olduğu kesindir. Buna rağmen onlar bu dünyadan göç ettikten az veya çok bir zaman

---

¹ Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

geçince ne hikmetse isimleri unutulur ve bir daha da anılmaz olur. Oysa gelecek nesiller, geçmişte atalarına şu veya bu şekilde hizmet eden bu simaları tanımalıdır ki onlar bugünün ve yarının çocuklarına birer model olabilsinler. Yazmamaya dayanan vefasızlığımız, kadr ü kıymet bilmezliğimiz o büyük insanların çoğunu bize ne yazık ki unutturmuştur. Bu insanlardan biri bu yazının konusunu teşkil eden Ali Zeki Bey'dir.

Ansiklopedilerde, edebiyat tarihlerinde, edebiyat tarihi niteliğindeki eserlerde ve yakın dönemleri inceleyen Türk dili ve edebiyatı araştırmalarında, roman incelemeleriyle ilgili eserlerde gücümüzün ve bilgimizin yettiği ölçüde yaptığımız taramalarda maalesef, Ali Zeki, eserleri, **Alev** romanı ve 1324 (1908)'te neşrettiği **Demet** isimli mecmua hakkında hiçbir bilgi bulamadık.

Ali Zeki Bey'in adına yüksek lisans tezimizi hazırlarken Dergâh Mecmuası sayfalarında rastladık.² Dergâh Mecmuası'nda Ali Zeki'yi ele alan iki yazı görmekteyiz. Bunlardan ilki Abdülhak Şinasi (Hisar)'ye aittir. Bu yazıda daha ziyade Ali Zeki Bey'in hayatı, eserleri ve faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.³

Abdülhak Şinasi; Ali Zeki'nin kendisine, ilk yazısını 1322 (1906) yılında yazdığını söylediğini, belirtmektedir. Aslen Giritli olan Ali Zeki'nin şiirleri, vatan sevgisini anlatan aruzla yazılmış manzumelerdir. Bunları, **Vatanın Gözyaşları** adını vermek istediği bir şiir mecmuası için hazırlamıştır.

Abdülhak Şinasi, Ali Zeki'nin matbuat hayatına ilk başlamasını şu şekilde anlatmaktadır. "*Meşrutiyet ilan edilir edilmez, bu şair matbuata intisap etti. Ve ilk şiirlerini de Celâl Sahir (Erozan) Bey'in her türlü takdir ve gıptaya şâyân bir sebat ve meram neticesi olarak o zamandan beri intizamsız fasılalarla resim, şekil ve programlarını değiştirerek neşrine devamda muvaffak olduğu o sayısız mecmua, gazete ve mevkut kitapların ilki olan 'Demet' mecmuasının ikinci nüshasında 1324 (1908)'te neşretti. İkinci nüshada bir başka şiiri vardı...*" Ali Zeki'nin ilk şiirlerinden sonra Servet-i Fünûn dergisinde bir hikâyesi, Tanin gazetesinde Yunanlıların yaptıkları mezalimlere ait **Nehre Atarlarken** isimli bir başka hikâyesi yayınlanmıştır.

Abdülhak Şinasi'nin bildirdiğine göre, Meşrutiyet Devri'nde görülen yüzlerce kulüpten birinin adı da "Osmanlı Tahsil Görmüş Gençler Kulübü"dür. Bu kulübün kurucuları ise Hüseyin Cahit, İzzet Melih ve Ali Zeki beylerdir. Ali Zeki Bey, bu kulübün kuruluş

² Fikret Uslucan, **Dergâh Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995.

³ Abdülhak Şinasi (Hisar), *Alev Muharriri Ali Zeki Bey ve Romancılık*, **Dergâh Mecmuası**, C.1, Nr. 1, 15 Nisan 1337, ss. 12-13.

günlerinde Tanin gazetesinin yazı heyetine girer. Ali Zeki Bey'in, "Tanin Gazetesi Rumca Mütercimi" sıfatıyla yaptığı hizmetler uzun süre hafızalardan silinmemiştir. O günlerde gerek İstanbul'da ve gerekse diğer Osmanlı şehirlerinde günlük veya haftalık olarak yayınlanan Rumca gazete ve mecmualar Türklere ve Türklüğe hakaretler yağdırmaktadır. Türk yayıncılar, gazeteciler ise bundan hep habersiz kalır. Ali Zeki Bey, bu tahkirleri tercüme ederek gözlerden bir perdenin kalkmasına yardımcı olur ve Rumların tahkirlerine cevaplar yazılır, kanlı meselelerle meşgul olunmaya başlanır. Bu sebepten cephede veya kıışlasında olan Türk askerleri, subayları Tanin gazetesini diğer gazetelere tercih etmeye başlar. Tanin'in neşredilmeye başlandıktan sonraki ilk başarısının sebeplerinden biri de budur. Ayrıca Ali Zeki Bey, Tanin gazetesinde, Girit'in Prens George zamanındaki idarî tarihçesine ve siyasete dair makaleler de yazar.

Abdülhak Şinasi daha sonra Ali Zeki Bey'in eserleri hakkındaki kanaatlerini dile getirir ve ilk olarak Orhan Seyfi (Orhon)'nin, Ali Zeki Bey'in **Alev** isimli romanı üzerine yazdıklarından birkaç cümle aktararak söze başlar: "*Şair Orhan Seyfi Bey: 'Alev, hayatın tahlil ve tasvirinden ziyade Ali Zeki Bey'in kalbinden ve hayatından doğan bir eserdir. Çok defa kari'lerim Alev muharririni 'bir romancı mı yoksa bir şair mi?' diye düşüneceklerdir. Benim kanaatimce Alev'in kusurunu bu fazla şiir oluşunda aramak icap eder.'* diyor."

Abdülhak Şinasi, Orhan Seyfi'nin düşüncelerine zıt bir noktaya değineceğinden, Orhan Seyfi'nin mülahazasını Ali Zeki'nin lehine olarak kaydettiğini belirtir. Abdülhak Şinasi'ye göre, Orhan Seyfi'yi bu fikre sevk eden şey, şiirin vezin ve kafiye gibi teknik kısmına ehemmiyet vermek mecburiyeti olduğuna inanmalarıdır. Abdülhak Şinasi, roman ve hikâyede tahkiye tekniğine fazla önem verilmemesi gerektiğine inanmaktadır.

Abdülhak Şinasi'nin yazdıklarına göre Ali Zeki Bey, **Alev** romanından sonra da 1332 (1916)'de **Duman** isiminde bir roman daha yazmıştır. Ardından eskiden yazılmış iki üç hikayesine ilave olarak birkaç küçük hikaye yazmış ve **Gümüş Selvi** adı altında bir ciltte toplamıştır.

Ali Zeki, **Kiliseye** adında bir de piyes yazmıştır. Abdülhak Şinasi, bu ismi bir piyes için uygun bulmamakta. Piyeste vaka olarak, bir Rum kızıyla evlenen adamın, çocuğu Hristiyan diye Yunan askerleri tarafından cebren alınması işlenmiştir. Abdülhak Şinasinin makalesinden öğrendiğimiz kadarıyla, Giritli bir vatansever

olan Ali Zeki Bey'in eserlerinde vatana ait konular ve bilhassa mezalim ve facialar önemli rol oynamaktadır.⁴

Yayın hayatından 1326 (1910) senesinde bir hastalık sebebiyle ayrılan Ali Zeki Bey, uzun süre hiçbir şey neşretmemiş, fakat yazmıştır. Abdülhak Şinasi'ye göre "samimi sanatkârlar için neşretmeden yazmak çoğu kere kifayet eder. Ve sanatkârlar eserin yazılışından sonrasında meşgul olmayarak çekmecesinde veya sandığında unutulabilir." Fakat bu durum, sanatkârın başka şeyler yazmasına engel değildir. Edebiyat tarihi bunun örnekleriyle doludur.

Abdülhak Şinasi, Ali Zeki Bey hakkında son olarak şunları söyler: "Ali Zeki Bey gece olsun gündüz olsun kiblesini şaşırın bir saat yaşamamış, kendisini daima bir muharrir, bir sanatkâr olarak duymuş ve kalemini de yanında gizli ve emin bir silah, en esaslı bir hakikat olarak hissetmiştir."

Abdülhak Şinasi bundan sonra, roman sanatı ve romancılar hakkında da kanaatlerini söyleyerek makalesini bitirir. Abdülhak Şinasi'ye göre bir kitapta ehemmiyet verilecek tek nokta "muharririn hissi, fikri ve sanatı"dır. Aksi taktirde kitap okumanın bir anlamı yoktur. Ona göre romancılara verilecek en büyük nasihat, "bilmedikleri, hissetmedikleri vakalar icat ve ihdas etmeme"leridir. Çünkü ancak bu sayede yazdıklarını asıl ve ehemmiyetli surette yazacak, okuyanlara da samimi bir surette tesir edebileceklerdir. Samimiyetten ayrılmamalı ve yüzeysel kalma tehlikesinden daima korkmalıdır. Abdülhak Şinasi'ye göre romancı, (**Alev** romanında olduğu gibi) "eserin samimi mana ve şümülünü tehdit edebilecek surette ciddiyeti bozan bir karışıklık ihdas etmemelidir." Bir romancının asıl gayesi sanatıdır. Böylece şahısların ve vakanın kıymeti de ortaya çıkar. Ali Zeki Bey **Alev** romanında bunu başaramamıştır. Abdülhak Şinasi, Ali Zeki Bey'e "hikâyelerini bir romancı gibi değil, bir şair gibi düşünüp hissederek" yazmasını tavsiye eder. Ona göre yazarın asıl tekniği lisanıdır. Buna ne kadar ehemmiyet verilse azdır.

Ali Zeki hakkında tenkit içerikli ikinci yazı Ahmet Haşim'e aittir. Ahmet Haşim bu yazısında Ali Zeki'nin **Alev** romanındaki bazı kelimelerin özellikle de "alev" kelimesinin imlasını eleştirmektedir. Bu arada Edebiyat-ı Cedide'ye de dokunmadan edemez.⁵

Ahmet Haşim makalesine şu cümlelerle başlıyor: "Ali Zeki Bey'in geçenlerde neşrettiği hikâyede, hem Neyyire ve Sermed'in

⁴ Sadece Abdülhak Şinasi'nin Ali Zeki'nin eserleri üzerine söyledikleri bile onun biyografisi ve eserleri üzerine etraflı bir araştırma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

⁵ Ahmet Haşim, *Alev, İmlâ, Kelime ve edebiyât-ı Cedide*, **Dergâh Mecmuası**, C. 1, Nr. 2, 1 Mayıs 1337, s. 23.

Ahmet Haşim, “alev” kelimesinin “ayın” harfiyle (علو) şeklinde değil de “elif” harfiyle (أل) şeklinde yazılmasının, kelimenin “*amelî kıymetinden*” önce, “*bedü kıymetinden*” bahsetmek istediğini söylemekte. Haşim’e göre Ali Zeki Bey bu kelimeyi (أل) şeklinde yazmakla bir şey elde etmiş değildir.⁶ Çünkü kelimelerin yarı güzelliği yazılış şekillerinden kaynaklanır. “*Harfler fikrin mücerret bünyesi üzerinde toplanıp tebellür ederek, cam üzerindeki kar çiçekleri gibi, kağıt üzerinde şekil şekil sıralanırlar.*” Kelimedeki bir harfi değiştirmek bazen çok şeyi bozmakta, kelimenin sakladığı bütün manzara alemi, bütün renk tasvirleri kaybolmaktadır. Alev kelimesindeki ayın (ع) harfi bu kelimedeki kırmızılığın kaynağıdır. Onun için Ali Zeki Bey’in ayınsız “alev”i (علو) sönmüş bir ateş hissi uyandırmaktadır.

Ahmet Haşim’e göre, Ali Zeki Bey romanına **Alev** ismini verirken, bu kelimeyle okuyucularının gözlerini ve sinelerini bir parıltı içinde bırakmayı amaçlamıştır. Zira Ali Zeki Bey, bu kelimenin zenginliğinden haberdar bir sanatkârdır. Fakat imlâ, bu güzelliği harap etmiş, Ali Zeki Bey’in hesabı boşa çıkmıştır.

Ahmet Haşim bunları söyledikten sonra şu iddialarda bulunur: Kelimeler çok özel bir musiki aleti gibi bir milletin atalarından gelen en eski sesleri saklar. Yabancı bir insan ne kadar uğraşırsa uğraşsın bu sesleri tam olarak çıkartamaz. Bundan dolayı “alev” kelimesindeki “ayın” (ع) harfini “elif” (ا) olarak değiştirmekte hiçbir olumlu taraf yoktur. Bu kelimenin ilk harfi ne kadar “ayın” (ع) değilse bir o kadar da “elif” (ا) değildir. Fakat “ayın” (ع) harfinin “elif” (ا) harfine karşılık üstün bir tarafı vardır. Şöyleki, gözümüz eskiden beri ateşin parıltısını, bu harfin kavisinde göre göre bu harfe ateşin rengi sinmiş ve kırmızılığın ani bir işareti olmuştur. “Alev” kelimesinde “ayın” (ع) bir kıvılcımdır.

Ahmet Haşim’e göre, Ali Zeki Bey’in imlâ anlayışı okuma yazmaya yeni başlayanlara, yabancılara kolaylık sağlamak amacını gütmektedir. Ahmet Haşim bu arada, **Alev** romanında, imlâsı alışıl gelmişin dışında olan başka kelimeleri de (gibi, ada, iskele,

⁶ Ankara Millî Kütüphane’de bulduğumuz **Alev** romanının kapağındaki eser ismi yukarıda gösterildiği şekilde “elif” (أل) harfiyle yazılmıştır. Eser üzerinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Doç. Dr. Şaban Sağlık tarafından bir bitirme tezi yaptırılmıştır.

fener, Paris, kalabalık, elektrik, ferahlık vs.) zikreder. Ve şöyle der: “*Millî bir kontrole tâbî azîm ve umûmî bir telaffuz fonografî vücûda getirilip beyne’l-efrâd “imlâ” ayarını mümkün kılmadıkça, imlânın islahında, telaffuzî bir kâide ittihaz etmek beyhûdedir.*”

Ahmet Haşim, Ali Zeki Bey’in Giritli olmasına dikkat çekerek, İstanbulluların onun telaffuza dayalı imlâsına itimat edemeyeceğini belirtir ve Ali Zeki Bey’in imlâyı islah etmekten vazgeçmesini ister ve tam tersine ona imlâyı öğrenmesini tavsiye eder. Ahmet Haşim sözlerine şu şekilde devam eder: “*Kelimelerin imlâsını telaffuza göre islah ederek kıraatı kolaylaştırmak isteyen Ali Zeki Bey, lisanında bir çok ecnebi kelime kullanmakla ifadesini Türk kari için bazen anlaşılabilir bir hâle getiriyor. Hem imlâyı kolaylaştırmak ve hem manayı karartmak gayeleri, bir tek insanın arzusunda toplanırsa o insanın neyi arzu ettiğini anlamak cidden müşkil olursa da gayet garip bir lisan islahçısı olduğunu anlamak gayet kolay olur.*”

Ali Zeki Bey’in Türkçe’inde *komodin, veranda, istor, antre, arabesk, file, tip, tuş, patik, banyo* gibi Fransızca kelimeler mebzûlen vardır. Niçin İngilizce, Almanca kelime kullanmadığını anlıyoruz. Zeki Bey Fransızca’nın Türkçe’den ayrı bir lisan olmadığını mu zannediyor? Zannetmiyorsa bu iki lisanı karışık isti’mâlindeki serbestiyi ve lâkaydıyi anlamak müşkil olur.”

Ahmet Haşim, Ali Zeki Bey’in Türkçe cümlede Fransızca kelime kullanma alışkanlığını Servet-i Fünûn’un tesirine bağlamakta ve bundan sonra Servet-i Fünûn Edebiyatı’nı bu yolda eleştirmektedir. **Alev** romanının neşrini ise o günlerin en güzel hadiselerinden biri olarak nitelendirir. Nurullah Atâ (Ataç) ise, **Göl Saatleri**’nin neşri üzerine Dergâh Mecmuasında yayınladığı bir makalesinde⁷, Haşim’in Ali Zeki Bey’i imlâsı sebebiyle böylesine hırpalamasına değinerek, Haşim’in de bazı kelimelerin alışlagelmiş imlâsını bozarak kendi keyfince yazdığını belirtir ve “*Haşim, Promete’nin kanını taşıyan adamlardan olduğu için kavâide boyun eğmez.*” der.

Ali Zeki Bey’in Tanin ve Renin gazetelerindeki yazılarından bazılarını Ankara Millî Kütüphane’de görme imkânı bulduk. Ancak bunlar savaş yorumları ve günlük politik yazılar yazılardı. Yazımızın başında belirttiğimiz gibi ulaşabildiğimiz kaynaklarda ne onun adına ve eserlerine ne de Haşim’in alaylı eleştirilerine bir cevabını gördük. Abdulhak Şinasi’nin yazdıklarına bakarak, matbuat hayatında özellikle de Rum gazete ve mecmualarına karşı kalemiyle giriştiği mücadeleleriyle önemli hizmetlerde bulunduğu iddia edilebilir. Meseleye bu açıdan yaklaştığımızda, Ali Zeki Bey’in adının unutulmaması ve unutturulmaması gerektiğini söylemeli, bunun için

⁷ Nurullah Atâ (Ataç), *Ahmet Haşim, Dergâh Mecmuası*, C.1, Nr. 12, 5 Teşrin-i Evvel 1337, s. 178.

de biyografisi ve eserleri üzerine araştırmalar yapılmasının gereğini vurgulamalıyız.